

De inrichting van het basiskamp

**Uitvoeringsprogramma
2021-2023**

**De
circulaire
bouweconomie**

Inleiding

De ambitie van Nederland is om in 2050 een volledig circulaire bouweconomie te hebben. Dat betekent dat we stoppen met het uitputten van onze planeet. En dat we gaan bouwen zonder negatieve invloed op mens en omgeving, zonder gebruik van 'eindige' grondstoffen, zonder uitstoot van CO₂ of andere schadelijke stoffen en met hoogwaardig hergebruik van alle producten en materialen. Het vraagt dat we anders leren omgaan met grondstoffen, materialen, producten en diensten, anders gaan ontwerpen, bouwen en beheren en innovatieve vormen van samenwerking vinden tussen alle betrokken partijen.

Hoewel in de markt nu al vele initiatieven zijn op het gebied van circulair bouwen, gaat de transitie niet vanzelf. Het vraagt om slimme interventies van de overheid, de juiste marktprikkels, financiële oplossingen, kennisdeling en communicatie. De routekaart hiervoor is beschreven in de in 2018 gepresenteerde Transitieagenda Circulaire Bouweconomie. Deze agenda¹ is onderdeel van het Rijksbrede programma Nederland Circulair in 2050. Drijvende kracht achter de agenda is het Transitieteam Circulaire Bouweconomie, waarin vertegenwoordigers van overheden, marktpartijen en kenniswereld op persoonlijke titel bijeenkomen. Zij sturen de transitie aan op basis van een uitvoeringsprogramma, dat periodiek wordt bijgesteld.

Voor u ligt het uitvoeringsprogramma voor de periode 2021-2023. Een cruciale fase, want in 2023 moet het zogeheten 'basiskamp' gereed zijn. Het basiskamp bevat alle benodigde instrumenten, hulpmiddelen en voorwaarden om de volgende etappes van de route naar een circulaire bouweconomie te doorlopen. Daarmee leggen we het fundament voor een circulaire bouweconomie en hebben we duidelijk wat er moet gebeuren om op te schalen. Het Transitieteam kiest ervoor om alleen concrete, cruciale voorwaarden en instrumenten onderdeel te maken van de set aan handvatten, hulpmiddelen, afspraken en werkwijzen die in zijn geheel het basiskamp vormt. Dit brengt focus aan in de activiteiten voor de komende periode.

Einddoel 2050

Het einddoel in 2050 - een bouweconomie die volledig circulair is - betekent dat we er dan in slagen om te voorzien in de sociaaleconomische behoeften aan huisvesting en infrastructuur zonder daarbij de draagkracht van de aarde te overschrijden in de vorm van uitputting, CO₂-uitstoot, vervuiling, biodiversiteitsverlies en andere milieuschade. Hierbij is er geen sprake van afwenteling in de tijd, naar andere landen of verlies van andere sociaaleconomische waarden, zoals leveringsrisico's, ten gevolge van de circulaire bouweconomie.

¹ Zie <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/circulaire-economie/nederland-circulair-in-2050>

Transitieteam

Het Transitieteam bestaat uit:

Vincent Gruis (voorzitter) – TU Delft
Esther 't Hoen – Ministerie van BZK
Wessel Dikker Hupkes – Ministerie van I&W
Cécile van Oppen – Copper8
Henkjan van Meer – Unie van Waterschappen
Jeroen van der Waal – Gemeente Amsterdam
Menno Rubbens – Cepezed / Fred Schoorl – BNA
Niels Ruijter – NVTB
Otto Friebe – BRBS Recycling
Paul Terwisscha van Scheltinga – Volksbelang
Anke Verhagen – Rabobank
Edwin van der Wel – Rijkswaterstaat
Annika Trignol – Bouwend Nederland
Trudy Rood – Planbureau voor de Leefomgeving
Maarten Schöffner – Koninklijke NLI ingenieurs
Crystal Ririassa – Rijksvastgoedbedrijf
Sven van Aspert – Primum
Jip van Grinsven – Alba Concepts

**Drijvende kracht
achter de agenda is het
Transitieteam Circulaire
Bouweconomie**

Voorwoord

Vincent Gruis

Voorzitter Transitieteam Circulaire Bouweconomie
Hoogleraar Housing Management TU Delft

Op weg naar het basiskamp in 2023

Vanuit mijn werk bij de TU Delft - en sinds begin 2021 als voorzitter van het Transitieteam Circulaire Bouweconomie - volg ik de ontwikkelingen op het gebied van circulair bouwen al geruime tijd. Het is mooi om te zien hoe dit thema de laatste jaren echt ingeburgerd raakt. Steeds meer marktpartijen, opdrachtgevers, overheden en ontwerpers houden zich ermee bezig; het borrelt en bruist aan creatieve ideeën, projecten en samenwerkingsvormen. Natuurlijk kan je erover twisten of elk van deze initiatieven even circulair is, maar dat hoeft op dit moment nog niet. Het is vooral van belang om een beweging in de markt te creëren en een breed bewustzijn van het belang om in 2050 een bouweconomie te hebben zonder negatieve milieu-impact.

Voorwaarden op orde

Hoewel er al volop kennis en de nodige ervaring is op het gebied van circulair bouwen, is er ook nog veel onduidelijkheid. Daar ligt een rol voor het Transitieteam Circulaire Bouweconomie. Wij moeten zorgen dat de voorwaarden op orde zijn om circulair aan de slag te kunnen. Zodat we van daaruit kunnen versnellen richting 2050. Daarom is in het uitvoeringsprogramma voor de komende periode alle aandacht gericht op 2023, het jaar waarin het 'basiskamp' op orde moet zijn. Even ter herinnering: voor de route richting de circulaire bouweconomie in 2050 gebruiken we vaak de metafoor van een bergwandeling: we weten waar de top ligt, maar moeten gaandeweg uitzoeken hoe we er kunnen komen. Belangrijke eerste stap is om het basiskamp ingericht te hebben.

De juiste stappen

Met veel dank aan de leden en medewerkers van het Transitieteam hebben we nu een haalbaar, praktisch werkbaar uitvoeringsprogramma met concrete acties tot 2023. Dat schept helderheid over waar we de komende periode mee aan de slag kunnen. En als ik 'we' zeg, bedoel ik niet alleen het Transitieteam zelf. Het programma kent immers verschillende eigenaren. Alleen in partnerschap met rijksoverheid, medeoverheden, marktpartijen, opdrachtgevers, kenniswereld en de diverse bestaande programma's en netwerken kunnen we de doelen realiseren. Waarbij de taak van het Transitieteam is om te coördineren, aan te sturen en overzicht te houden.

Belangrijk bij een dergelijk complex, meervoudig traject is om te checken of we geen zaken over het hoofd zien. Daarom is ons programmabureau bezig met een

wittevlekkenanalyse waarmee we helder krijgen of we over de volle breedte van de bouw de juiste stappen zetten. En zo nodig een tandje bij te schakelen als er elementen ontbreken.

Haalbare doelstelling

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) publiceerde in juli jl. een beleidsstudie² waarin het stelde dat de doelen op weg naar circulaire economie in 2050 nog onvoldoende concreet zijn om effectief beleid te kunnen voeren. Die boodschap moeten we ons goed in de oren knopen. Een belangrijke stap voorwaarts is te maken als we het meetinstrumentarium voor de circulaire bouweconomie op orde hebben – een van de actiepunten in het uitvoeringsprogramma – zodat onze doelen meetbaar worden. Maar daarmee zijn we er niet. Het Transitieteam heeft het ambitieuze doel gesteld dat alle bouwwerken in 2050 een MPG/MKI van nul hebben. Dat betekent dat we een heel duidelijk advies richting de rijksoverheid moeten formuleren over hoe we daar denken te komen. Komend jaar is er veel werk aan winkel om vanuit het Transitieteam samen met partners te kijken naar wat een haalbare doelstelling voor 2030 is. Een doel waarmee je koplopers kan belonen en stimuleren, die vervolgens de norm kunnen stellen voor het peloton. En dit moet hand in hand gaan met het inrichten van serieuze innovatieprogramma's om de transitie te ondersteunen.

Inconvenient truths

Een bijzonder aandachtspunt is de samenhang tussen het circulaire pad en de energietransitie. Die kunnen elkaar op sommige punten versterken: een circulaire bouweconomie is alleen te realiseren met schone energie. Maar soms is er wrijving: zonnepanelen zijn op dit moment nog niet met circulaire materialen te realiseren. Zoals Al Gore zei: er zijn nog vele inconvenient truths. De oplossing is dat bij elke investeringsbeslissing steeds wordt gekeken naar de integrale milieu-impact, zowel in de bouw- als in de gebruiksfase. Zolang de uitkomst maar is dat we in 2050 een gebouwde omgeving hebben die geen schadelijke effecten op onze leefomgeving heeft.

² Zie <https://www.pbl.nl/nieuws/2021/pbl-studie-doet-handreiking-voor-concretere-doelen-op-weg-naar-circulaire-economie-in-2050>

Speerpunten

Voor de inrichting van het basiskamp hanteren we de 4 speerpunten die de Transitieagenda beschrijft om de circulaire bouweconomie te realiseren. Dit zijn:

- Markontwikkeling
- Meten
- Beleid, wet- en regelgeving
- Kennis & bewustwording

Hieronder beschrijven we per speerpunt wat dit betekent voor de inrichting van het basiskamp.

Speerpunt 1: Markontwikkeling

Dit speerpunt beschrijft wat ervoor nodig is om het aanbod van en de vraag naar circulaire producten en diensten te vergroten.

Stappenplan ontwikkeling aanbodkant

Onderdeel van het basiskamp is om meer inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de aanbodkant. In 2023 is er een analyse gereed van de succes- en faalfactoren voor circulaire oplossingen. Deze analyse geeft antwoord op de volgende vragen:

Hoe zorgen we ervoor dat het aanbod van secundair materiaal uit sloop en herstel en verbouw, beter en hoogwaardig aansluit bij de vraag vanuit de nieuwbouw- en renovatieopgave? Hierbij kijken we bijvoorbeeld ook naar de ontwikkeling van circulaire bouwhubs (ook wel materialenhubs genoemd). Dit zijn verzamelplaatsen voor sloopmaterialen die kunnen worden gebruikt voor nieuwe bouwwerken.

Acties:

1. Het inzichtelijk maken van het aanbod van circulair materiaal en onderzoeken hoe dit zo hoogwaardig mogelijk kan worden ingezet;
2. Inventarisatie van wat de huidige knelpunten zijn voor het inbrengen en aanvullen van de Nationale Milieudatabase (NMD)³ en hoe deze weggenomen kunnen worden. Hieruit kan een advies aan de ministeries van BZK en IenW volgen.
3. Het samenbrengen van de verschillende initiatieven en onderzoeken op gebied van bouw/materialenhubs en marktplaatsen. Wat gaat goed? Wat niet? Verstoren bouwhubs de marktwerking? Wat is nog nodig? Hoe komen we tot een uniforme set eisen waaraan materiaalhub moeten voldoen? Welke informatiebehoefte is er bij slopers en recyclebedrijven om de hubs te gebruiken?
4. Uitzoeken welke informatiebehoefte er is bij de demontage van een gebouw. Uitzoeken of er een eis moet komen voor een demontageplan. Hoe verhoudt dit zich tot een materialenpaspoort?;

³ Zie <https://milieudatabasenl>

5. Het bepalen van de waarde van de circulaire toepassing in drie stappen:
 - a. Randvoorwaarden opstellen voor de waardebepaling van materialen: functionele waarde (o.a. veiligheid), technische waarde (o.a. losmaakbaarheid en voorkomen van degradatie), economische waarde, juridische status en levensduur;
 - b. De waarde van de toepassing bepalen van elementen, materialen en producten (op basis van de opgestelde randvoorwaarden);
 - c. De huidige en toekomstige waarde bepalen van circulaire bouwwerken.

Hoe vergroten we het aanbod van hernieuwbaar materiaal?

Acties:

1. Transparant krijgen of hernieuwbaar materiaal (biobased) aan de juiste kwaliteitseisen voldoet (vervolgstap kan het ontwikkelen van een keurmerk zijn);
2. Uitzoeken wat de impactvolle stromen van hernieuwbaar materiaal zijn in de komende jaren;
3. Uitzoeken wat er nodig is om de productiekant van deze stromen te stimuleren.

Niels Ruijter

Directeur Nederlandse Vereniging Toeleverende
Bouwmaterialenindustrie (NVTB)

‘Investeren in circulariteit is erg lastig als concurrentie vervalst wordt’

“Circulariteit is een groot thema voor mijn achterban, de ondernemers in de bouwmaterialenindustrie. Soms zijn het mkb-bedrijven, soms ondernemingen met hun hoofdkantoor in het buitenland. Elke dag maken ze investeringsbeslissingen, zowel voor de korte als de lange termijn. Ze begrijpen heel goed dat investeringen waarmee de integrale milieubelasting stukken lager wordt, op termijn steeds meer rendement opleveren.

Wat het voor deze bedrijven wel lastig maakt, is de onzekerheid in de regelgeving op basis waarvan ze investeringsbeslissingen moeten nemen. Zo hangt er een CO₂-emissieheffing boven de markt, die ondernemers voor de keuze stelt: ga ik nu mijn energieverbruik verduurzamen of zorg ik toch liever dat er eerst meer circulaire bouwmaterialen in het schap komen te liggen? Uiteindelijk zal je allebei moeten doen, maar wat krijgt voorrang?

Belangrijke voorwaarde is een heldere definitie van circulariteit. De NMD-bepalingsmethode⁴ is een goede eerste stap om eenduidigheid te krijgen in de regelgeving. »

⁴ Zie <https://milieudatabase.nl/database/nationalemilieudatabase>

Die wordt ook gebruikt in uitvragen van rijksoverheden. Helaas zijn er op het moment nog legio andere instrumenten die ook circulariteit in de naam hebben en net even anders zijn en niet wordt aangewezen vanuit het bouwbesluit. Die arme gemeenten, provincies of andere uitvoeringsorganen zien door de bomen het bos niet meer. Hier ligt een taak voor het Transitieteam om samen met overheden te zorgen dat voor iedereen duidelijk is welke uitgangspunten we hanteren voor circulariteit in de bouwsector.

Daarbij moet de overheid ook zorgen voor goede handhaving. De spontane naleving is misschien 50%, wat doe je dan met de andere 50%? Voor bedrijven kan investeren in circulariteit erg lastig worden als hun afnemer rekent met hun product maar het niet toepast en de gemeente niet handhaaft. Dat veroorzaakt concurrentievervalsing en stimuleert investeringen niet. Als je het peloton in beweging wilt krijgen, moet je zorgen voor heldere regelgeving met goed toezicht en handhaving daarop.”

Tijdspad circulair uitvragen

Om circulair bouwen van de grond te krijgen, moet er vraag ontstaan. Overheden, als prominente opdrachtgever in de infrastructuur en in beperktere mate in de gebouwde omgeving, kunnen hierin via hun inkoopkracht een belangrijke rol spelen als ‘launching customer’. Het doel is dat vanaf 2030 alle uitvragen van de overheid circulair zijn. Rijkswaterstaat, ProRail en de waterschappen werken hiervoor in Transitiepaden en Road Maps een concreet tijdspad uit met tussendoelen naar 2030. Dat doen zij in samenspraak met andere relevante partijen, zoals de decentrale overheden en ontwerpende en uitvoerende marktpartijen. Het Rijksvastgoedbedrijf beheert uiterlijk in 2030 de Rijkskantorenportefeuille circulair. In 2023 hebben deze partijen beschreven hoe zij de doelstelling gaan halen en hebben zij commitment op dit plan gegeven.

Acties:

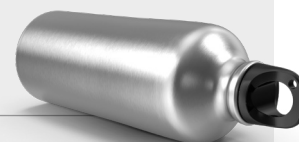
1. Delen van kennis, ervaringen en voorbeelden van circulair inkopen;
2. Uitzoeken of we aanvullend op bovenstaand punt nog meer moeten doen om een ‘contextspecifieke beoordeling bij aanbestedingen’ te kunnen toepassen; we werken dan niet naar een uniforme beoordelingsmethodiek toe, maar naar een projectspecifieke;
3. Inventariseren welke initiatieven er zijn voor het ontwikkelen van een toolbox (inclusief model tenderteksten) die hulp biedt bij de uitvraag op circulariteit;
4. Uitwerken van de kansen voor woningcorporaties als opdrachtgever (zoals bijv. leaseconstructies voor corporatiewoningen);
5. Onderzoeken hoe het bedrijfsleven omgaat met circulaire aanbestedingen door de overheid: Wat wordt gevraagd (eisen)? Is er ruimte voor eigen ontwerp (functioneel uitvragen)? Wordt er gewerkt met gunningscriteria en hoe zwaar wegen die dan? En hoe stemmen opdrachtgever en -nemer af (bijv. in een bouwteam). Kunnen we dit benchmarken om het proces te verbeteren?;
6. Als vervolgactie op punt 5 brengen we in kaart hoe circulair aanbesteden de markt optimaal kan prikkelen. Vragen hierbij zijn o.a.:
 - a. Wat zijn de meest effectieve manieren van circulair aanbesteden?
 - b. Wat zijn de aanbestedingsknoppen waaraan je kunt draaien?
 - c. Wat is het effect van die knoppen in gerealiseerde projecten?

- d. Welke aanbestedingsknoppen hebben het meest effect?
 - e. Wil je exact krijgen wat je vraagt of juist verdere innovatie stimuleren?
 - f. Hoe/wanneer zijn deze goed inzetbaar?
 - g. Hoe vaak worden de meest effectieve aanbestedingsknoppen ingezet?
 - h. Wat is de rol van aanverwante zaken als contractvormen, as-built checks etc.;
7. Een belangrijke rol in de ontwikkeling van de circulaire bouweconomie spelen de buyer groups. Hierin werken publieke en private opdrachtgevers gezamenlijk aan een gedeelde marktvisie en -strategie voor een specifieke productcategorie. Actie is om een actieve communicatie en kennisdeling over de buyer groups met gemeenten en provincies op te zetten en een advies uit te brengen over het vervolg van het proces en een mogelijke uitbreiding daarvan;
8. Een van de middelen die de overheid inzet, is de Subsidieregeling Circulaire Ketenprojecten⁵. Hiermee krijgen ondernemers uit het midden- en kleinbedrijf (mkb) steun om een circulair product of circulaire dienst te ontwerpen. Actie is om een advies uit te brengen over het voortzetten van de subsidieregeling tot en met 2023 en deze eventueel uitbreiden met nieuwe subsidies. Hierbij kan een link worden gelegd met de Milieu-investeringsaftrek (MIA) en/of Willekeurige afschrijving milieu-investeringen (Vamil)⁶.

Henkjan van Meer

Beleidsadviseur circulaire bouweconomie
Unie van Waterschappen

‘We zijn ons ervan bewust dat we als opdrachtgever een belangrijke rol hebben’

“In de wereld van de waterschappen hebben we het kantelpunt bereikt door te zeggen ‘er is geen weg terug, die circulaire bouweconomie gaat er gewoon komen’. We willen ons volledig committeren aan de klimaat- en circulaire agenda van de rijksoverheid. Dat betekent dat steeds meer waterschappen extra budget beschikbaar stellen om bijvoorbeeld circulair in te kopen.

Dat is op bestuurlijk niveau natuurlijk gemakkelijk gezegd, nu is het zaak om de werkvloer te overtuigen. Daar zitten de mensen die daadwerkelijk over de centen gaan, en over het tempo waarmee projecten worden gerealiseerd. Die meekrijgen? Dat is echt een grote uitdaging.

We zijn ons ervan bewust dat we als opdrachtgever een belangrijke rol hebben.

Wij moeten duidelijk naar de markt – aannemers, toeleveranciers etc. – uitstralen dat »

⁵ Zie <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/subsidie-circulaire-ketenprojecten>

⁶ Zie <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/miavamil/ondernemers>

hun investeringen in circulaire materialen en diensten worden beloond. In de GWW-sector is het van oudsher heel sterk: 'u vraagt, wij draaien'. Als ik daarover praat met aannemers dan zeggen ze: 'Ja, we snappen het heel goed, maar geef ons zekerheid en een langjarig handelingsperspectief'. Ze willen weten of ze hun investeringen op termijn terugverdienen en dat ze te maken hebben met een betrouwbare overheid die één lijn trekt.

Als waterschappen sluiten we ons aan bij de strategie van de rijksoverheid op het gebied van circulair inkopen. Dat betekent dat we in 2023 duidelijk hebben hoe we dit gaan realiseren. Dit is een belangrijke voorwaarde binnen het basiskamp. En dan lopen we natuurlijk tegen het probleem aan dat de definitie en meetbaarheid van circulariteit nog in ontwikkeling zijn. Het Transitieteam heeft nu een heel duidelijke keuze gemaakt door te zeggen dat de MilieuKostenIndicator het bepalende criterium is. Ook al beseffen we dat de MKI voor circulariteit nog niet perfect is, het geeft in ieder geval duidelijkheid, zowel aan onze, als aan de aannemerskant."

Duidelijkheid over de rol van het materialenpaspoort

Het materialenpaspoort van een bouwwerk is een middel om inzichtelijk te maken welke materialen bij de bouw zijn gebruikt en hoe ze zijn verwerkt. Dat maakt het circulair beheren, hergebruiken en terugwinnen van materialen bij de sloop of demontage eenvoudiger en geeft bouwwerken meer waarde. In 2023 is er duidelijkheid over de rol en functie van een materialenpaspoort. Belangrijk hierbij is om te identificeren wat het potentieel is voor hergebruik van de diverse materialen en componenten. Een van de eerste stappen is het identificeren van kansrijke segmenten. Door schaalniveaus - gebied, complex, bouwwerk, element, bouwproduct, materialen en grondstof - te combineren met de verschillende fasen van de levenscyclus - productie, realisatie, gebruik en sloop - ontstaat een matrix die inzicht geeft in de verschillende situaties waarin een materialenpaspoort een rol kan spelen.

Het Transitieteam heeft de volgende kansrijke segmenten geïdentificeerd: productie (nieuwbouw); grootschalige renovatie en sloop; gebruik: beheer en onderhoud en (semi-) publieke organisaties als voorbeeldfunctie.

Acties:

1. Testen van geselecteerde kansrijke segmenten en het verbeteren daarvan via actieonderzoeken.
2. Onderzoek doen naar de wijze van invoering van een Materialenpaspoort. En het uitvoeren van praktijkproeven alvorens hierover een besluit te nemen. Begin 2022 of zoveel eerder als mogelijk een beleidsvoorstel hierover voorleggen.

Anke Verhagen

Business Developer Real Estate Finance
bij Rabobank

Credits foto: Seher Melikoglu

‘Bij veel projecten is de circulaire component geen belemmering om te financieren’

“We zitten in een fase van de circulaire transitie waarin er eigenlijk heel veel mogelijk is. Omdat we nog niet tot het laatste cijfer hebben uitgedokterd wat circulariteit precies inhoudt, is er veel ruimte om te experimenteren. Geld is ook niet altijd een issue: we zien bij Rabobank best wel wat projecten voorbijkomen waarbij de circulaire component niet een belemmering is om het te financieren. Alle initiatieven samen maken uiteindelijk dat we het gaan snappen: ‘oh ja, dat werkt wel, dat werkt beter, dat presteert slechter’. En ook al blijken sommige experimenten na vijf of tien jaar minder circulair te presteren dan gehoopt, ook een minder goed gelukte poging draagt bij aan het leren over de optimale circulaire route.

Daarbij is het van groot belang om steeds goed in kaart te brengen waar je mee bezig bent, en welke materialen je hebt gebruikt. Daarom zijn we vanuit het Transitieteam bezig om te begrijpen welke rol een materialenpaspoort kan spelen bij het aanjagen van circulair gedrag. Een materialenpaspoort is een digitale versie van jouw gebouw waarin je allerlei informatie opslaat. Dat is nog best ingewikkeld, want welke informatie is relevant. Voor wie, op welk moment en in welke vorm wil je het inzicht krijgen; op materiaal, element en/of product niveau. Elke soort informatie dient een ander doel. Een materialenpaspoort kan potentieel belangrijke informatie opleveren om bijvoorbeeld materialen opnieuw in te zetten of het kan bijdragen aan een slimmer en efficiënter onderhoud. Ook in dat laatste zit een circulaire component.

Belangrijk is daarnaast om een materialenpaspoort te zien in de bredere context van digitalisering van de gebouwde omgeving. Er kunnen potentieel veel functies en waarden uit voortkomen. Hier zit de sleutel tot succes voor de grootschalige inzet van materialenpaspoorten in de gebouwde omgeving en het aanjagen van circulair gedrag.”

Inzicht krijgen in de behoefte aan informatie in de bouwketen

Belangrijk voor de ontwikkeling van de circulaire bouwconomie is om inzichtelijk te hebben welke informatiebehoefte er is in verschillende onderdelen van de bouwketen.

Actie:

1. Het doen van praktijkproeven (het actiegericht onderzoeksprogramma) met daarin als uitgangspunt het ophalen van de behoefte aan informatie in de bouwketen.

Inzicht in de producentenverantwoordelijkheid in de bouw

Producentenverantwoordelijkheid houdt in dat producenten en importeurs in relevante deelsectoren gehouden zijn om een logistiek systeem op te zetten voor het afvalbeheer en ook om de financiering hiervan te organiseren. Bij dit principe is sprake van een ketenverantwoordelijkheid, omdat ook andere schakels in de keten (zoals gemeenten en detaillisten) hierbij verantwoordelijkheden hebben.

Actie:

1. Analyseren van het systeem van producentenverantwoordelijkheid op basis van de resultaten van lopende pilots, ontwikkelingen bij andere transitieagenda's en onderzoeken naar bijvoorbeeld Extended Producer Responsibility (EPR)-systemen. Hierin is de verantwoordelijkheid van producenten nog verder uitgebreid. Wat draagt wel/niet bij aan een circulaire bouwconomie?

Randvoorwaarde bij speerpunt 1: Uitwisseling en afstemming borgen tussen CB'23⁷, de City Deal Circulair en Conceptueel Bouwen⁸.

Speerpunt 2: Meten

Dit speerpunt beschrijft wat er voor nodig is om het aanbod van circulaire producten en diensten meetbaar te maken en de voortgang van het transitieproces te monitoren.

Toegankelijk, betrouwbaar, uniform meetinstrumentarium

Belangrijk onderdeel van het basiskamp is een toegankelijk, betrouwbaar meet-instrumentarium. Hierbij moet helder zijn welke wettelijke eisen er zijn en op welke gebruiksfuncties het meetinstrumentarium van toepassing is. Daarbij kunnen we voortbouwen op de bestaande methode van de NMD waarmee de Milieu Prestatie Gebouwen (MPG)⁹ en de MilieuKostenIndicator (MKI) worden berekend en de kernmeetmethode zoals die door Platform CB'23 wordt (door)ontwikkeld.

Acties:

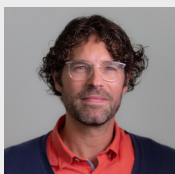
1. Adviseren voor welke aspecten het noodzakelijk en haalbaar is om deze voor 2023 toe te voegen aan het wettelijke en bovenwettelijke stelsel waarmee duurzaamheid/circulariteit wordt gemeten.
2. Een instrument ontwikkelen dat het mogelijk maakt om al tijdens het ontwerp van gebouwen een goede inschatting te maken van de te verwachten effecten van het ontwerp (op o.a. de MKI/MPG). Dit leidt mogelijk tot andere ontwerpkeuzes. (bijv. een digitale tool die een directe koppeling legt tussen ontwerpprogramma's en de NMD/MPG. Dan kan een ontwerper bijv. direct zien wat het effect is van de keuze voor aluminium of houten kozijnen).
3. Onderzoeken wat er moet gebeuren om de circulaire aspecten die wel relevant zijn, maar die niet voor 2023 in het meetinstrument kunnen, er wel voor 2030 in te krijgen.
4. Ontwikkelen van een beoordelingsmethode voor de losmaakbaarheid in de GWW. Vervolg op de verkenning die hiernaar is gedaan.

⁷ Zie <https://platformcb23.nl>

⁸ Zie <https://agendastad.nl/citydeal/circulair-en-conceptueel-bouwen>

⁹ Zie <https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/gebouwen/wetten-en-regels/nieuwbouw/milieuprestatie-gebouwen>

5. Adviseren hoe circulaire aspecten in de voorfasen van het bouwproces meegewogen kunnen worden, zodat optimaal resultaat wordt gerealiseerd in de eindfasen.

Maarten Schöffner

Group leader Carbon Neutral Design & Circular Economy bij Witteveen+Bos

‘We moeten veel integraler kijken naar de milieu-impact van bouwwerken’

“Ik ben heel blij dat er ongelooflijk veel gebeurt op het gebied van circulariteit. Je ziet echt dat het in een stroomversnelling raakt. Maar wat me wel opvalt, is dat we nog veel vanuit de oude manier naar projecten kijken en die een beetje oprekken zodat ze wat duurzamer of meer circulair worden. Terwijl we nu echt radicaal anders zouden moeten denken. We moeten gaan backcasten, van achter naar voren redeneren. Anders redden we onze doelstellingen niet.

We zouden veel integraler moeten kijken naar de milieu-impact die bouwwerken hebben. Die integraliteit hebben we ook nodig in het meetinstrumentarium dat we nu aan het ontwikkelen zijn voor het basiskamp. Dat gaat veel verder dan het meten van de toxiciteit van verschillende bouwmaterialen. Een bouwproject is een complex geheel van leveranciers, transportbewegingen, bouwmaterialen, onderhoud en energieprestatie. Wat het lastig maakt, is dat de ene indicator een andere kan tegenspreken. Stel je hebt het perfecte losmaakbare bouwwerk, dan hoeft dat niet meteen te betekenen dat het ook de laagste milieu-impact of CO₂-uitstoot heeft. Sterker nog: in de meeste gevallen heeft de demontabele constructie meer materiaal nodig dan de traditionele slanke constructie. De komende periode moeten we dus veel meer inzetten op het verduidelijken van de diverse indicatoren en hoe deze zich tot elkaar verhouden. Zo komen we tot het kader op basis waarvan we gezamenlijke instrumenten kunnen ontwikkelen.

Overigens beginnen we in de praktijk wel een beetje door te krijgen waar we de meeste positieve milieu-impact kunnen genereren. Bij een snelweg zit dat bijvoorbeeld in het grondverzet, het asfalt en het beton. Daarbij hebben we nog heel veel last van oude, ingesleten normen en gewoontes. Daar kom je de duurzaamheidsadviseur niet tegen, maar de ontwerper en de ingenieur. Dat zijn vaak mensen die het fijn vinden om teruggetrokken een beetje aan hun berekeningen te sleutelen, die zullen niet zo snel voor radicale veranderingen gaan. Dat vraagt om een cultuurverandering die al begint bij de opleidingen. Daar moet constant de circulaire gedachte centraal staan, zodat die uiteindelijk vanzelf de norm wordt.”

Duidelijkheid over het einddoel van de Circulaire Bouweconomie

Het tijdspad dat de Transitieagenda hanteert, kent een tussendoel voor 2030 en een einddoel voor 2050. Het wordt echter steeds duidelijker dat de transitie naar een circulaire economie geen lineair proces is, maar een groei- en leercurve kent die waarschijnlijk geleidelijk steeds sneller stijgt.

Actie:

1. Ontwikkelen van een concreet, meetbaar, breed gedragen einddoel (in 2050) van de circulaire bouweconomie en een routekaart of tijdspad daar naartoe, inclusief een mijlpaal voor 2030.

Randvoorwaarde bij speerpunt 2: Samenwerking zoeken met initiatieven (Nieuwe Normaal van Cirkelstad¹⁰, CROW¹¹, Betonakkoord¹²) en erop toezien dat die convergeren naar een gezamenlijk doel en samenwerken aan de invulling van de NMD (aan de hand van catalogi en lijsten die er al zijn).

Speerpunt 3: Beleid, wet- en regelgeving

Dit speerpunt beschrijft welke overheidsinterventies er nodig zijn om het transitieproces richting 2050 te ondersteunen. De Rijksoverheid is op alle vlakken bezig om de circulaire economie te vertalen in overheidsinstrumenten. Bijvoorbeeld met het verfijnen en uitbreiden naar renovatie en andere gebouwtypen van de bepalingsmethode MPG, zodat circulariteit optimaal wordt gewaardeerd. Daarnaast kunnen instrumenten die voor een ander doel zijn ingezet, waar mogelijk in lijn worden gebracht met de circulaire transitie, zoals de woningbouwopgave, de energietransitie, nationaal groeifonds en financiële instrumenten die daarbij horen.

Helderheid over beleidsinstrumentarium

In 2023 heeft de Rijksoverheid een overzicht gereed van regels, normen en instrumenten die inzetbaar zijn om de ontwikkeling van de circulaire bouweconomie te versnellen.

Acties:

1. Inzicht krijgen in knellende regelgeving:
 - a. Uitzoeken welke knellende regelgeving marktpartijen ervaren en welke hiervan het eerste opgepakt moeten worden. (in samenwerking met o.a. CBCI, gemeente Amsterdam, diverse juristeninitiatieven, Cirkelstad, Versnellingshuis, DGBC, provincie Noord-Holland en Waternet);
 - b. Uitzoeken welke wet- en regelgeving in de toekomst mogelijk problemen/belemmeringen kan opleveren (wat is het effect van strengere normeringen voor BENG/NOM?¹³ Wat doet dat met de MKI/MPG-score?);
2. Advies over de financiële ondersteuningsmogelijkheden die vanuit Rijksoverheid, regionaal en deels de EU beschikbaar zijn en een beeld van de witte vlekken;

¹⁰ Zie <https://www.cirkelstad.nl/project/samen-versnellen>

¹¹ Zie <https://www.crow.nl>

¹² Zie <https://www.betonakkoord.nl>

¹³ Zie <https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/gebouwen/wetten-en-regels/nieuwbouw/energieprestatie-beng>

3. Advies over het belonen van de reductie van broeikasgasemissies eerder in de keten, zodat er efficiënter kan worden omgegaan met grondstoffen en het reduceren van de mondiale broeikasgasemissies;
4. Advies over fiscale vergroening. Op basis van de uitkomsten van de pilot uit 2021 zullen er nieuwe acties geformuleerd worden.

Jeroen van der Waal

Adviseur duurzaamheid en duurzaam inkopen
gemeente Amsterdam

‘De circulaire transitie vraagt pioniersgeest en creativiteit’

“Bij de tenders die we in Amsterdam doen voor gronduitgifte komen steeds vaker circulaire aanbiedingen langs. Bijvoorbeeld op het gebied van houtbouw lopen er al meerdere initiatieven. Als gemeente proberen we dat heel erg te stimuleren. We hadden al de eis dat duurzaamheid voor minimaal 30% moet meewegen en nu hebben we binnen die 30% een minimum voor circulariteit. Waarbij je wel ziet dat die verschillende eisen elkaar kunnen beïnvloeden. Zo is de warmtelevering van een gebouw van invloed op het halen van de milieuprestatie van gebouwen (MPG).

Onderdeel van het basiskamp is dat we in kaart brengen welke potentieel stimulerende regelgeving de circulaire bouweconomie kan ondersteunen. Als het om de stimulerende kant gaat, ben ik daar heel nauw bij betrokken. De gemeente Amsterdam heeft het initiatief genomen om een juridische landkaart op te stellen. Daarnaast is een belangrijke stimulans natuurlijk de financiële kant. Zo is er een enorme transitie te maken als de belasting op arbeid lager wordt en de belasting op grondstoffen en energie hoger. De gemeente heeft een eerste poging gedaan om de restwaarde van de eigen gebouwen mee te nemen in de waardebeoordeling. We willen deze financiële uitdaging graag samen met andere partijen verder ontwikkelen.

Er wordt ook gekeken naar belemmeringen in de wet- en regelgeving. Het Bouwbesluit is een voorbeeld, dat is een vrij limitatieve set aan eisen en regels die het voor een gemeente lastig maakt om aanvullende voorwaarden te stellen. Er zijn wel diverse meldpunten waar betrokkenen knellende regels kunnen aankaarten, maar mijn indruk is dat wat daar binnenkomt niet de hele lading dekt. Hier moeten we toch op een andere manier proberen achter te komen. Bijvoorbeeld door veel actiever op zoek te gaan naar belemmerende regels in de bouwpraktijk en de wijze waarop innovatieve oplossingen getoetst worden. En dan in gesprek met overheden en andere ketenpartners proberen te achterhalen waar er toch mogelijkheden en kansen liggen. Zo van: ‘het kon eigenlijk niet, maar we hebben het toch opgelost’. Een dermate omvangrijk traject als de circulaire transitie vraagt dat we ook als gemeente al onze pioniersgeest en creativiteit moeten inzetten.”

Afstemming met Europese regelgeving

In 2023 heeft de Rijksoverheid in kaart gebracht wat er op Europees niveau speelt aan relevante ontwikkelingen en wat ervoor nodig is om de transitie naar een circulaire bouweconomie via Nederlandse en Europese regelgeving te stimuleren en eventuele belemmeringen op te heffen.

Acties:

1. Zicht krijgen op belangrijke internationale ontwikkelingen in relatie tot de circulaire bouweconomie. Welke handelingsperspectieven zijn er en wat betekent dat voor de rol en acties van de Nederlandse bouw (GWW en B&U)?;
2. Actief volgen van internationale/Europese ontwikkeling van een indicator voor het meten van de CO₂-uitstoot gedurende de hele levenscyclus van een gebouw, de zogeheten Whole Carbon Approach.

Randvoorwaarde bij speerpunt 3: Aansluiting zoeken bij het Circular Biobased Construction Industry (CBCI)-project van de Europese Unie¹⁴.

Speerpunt 4: Kennis en bewustwording

Dit speerpunt beschrijft wat er nodig is op het gebied van kennis en bewustwording.

Het verbeteren van de kennisuitwisseling tussen alle bij de circulaire bouweconomie betrokken partijen

Kennis, kunde en draagvlak zijn cruciaal voor de ontwikkeling van circulair bouwen. Door zorg te dragen voor kennisoverdracht en heldere communicatie wordt er draagvlak gecreëerd en worden er vakmensen opgeleid.

Acties:

1. Zoveel mogelijk stroomlijnen en bundelen van alle kennis op één centrale plek op de website www.circulairebouweconomie.nl en het delen van deze kennis via diverse media;
2. Het verspreiden van best practices van business modellen die bruikbaar zijn in de bouw;
3. Ontwikkelen van use cases die de interactie tussen externe actoren en het circulaire systeem definiëren (voor bouwondernemer, architect, toeleverancier, sloopbedrijf, vergunningverlener, gemeenten en provincies);
4. Praktijkinitiatieven ondersteunen en met elkaar verbinden;
5. Advies over de aansluiting tussen CO₂-reductie en circulaire maatregelen in bestaande subsidieregelingen.

Belangrijk is dat er op alle onderwijsniveaus en -richtingen (ook voor bijscholing) aandacht is voor de circulaire bouweconomie. In 2023 zijn in alle bouwgerelateerde opleidingen circulaire principes verankerd.

Actie:

1. Advies uitbrengen over lopende initiatieven op het gebied van circulair bouwen in curriculumontwikkeling in relevante opleidingen en onderzoeken hoe deze worden geborgd (hierbij aansluiten bij de WO-raad, de Vereniging Hogescholen en bij het lectorenplatform CE in het HBO).

¹⁴ Zie <https://www.interreg2seas.eu/nl/CBCI>

Helen Visser

Programmamanager Duurzaamheid
Bouwend Nederland

‘Verbeteren van kennis en bewustwording is een taak voor alle ketenpartners’

“Er zijn gelukkig al mooie circulaire initiatieven en voorbeelden. Maar er is nog wel een flink aantal slagen te maken voordat we de doelen vanuit het TT CBE kunnen halen. Het basiskamp, dat de voorwaarden benoemt waarop de partijen in de bouwketen echt kunnen handelen, is heel belangrijk. Wij merken dat er vanuit onze achterban steeds meer vragen zijn over circulariteit en materiaalgebruik. En dat veel leden met eigen circulaire initiatieven of producten komen. Er zijn al bedrijven die circulaire woningen in de markt zetten met een heel lage milieubelasting. Of zie bijvoorbeeld de plastic roads waarvoor nu in de GWW een pilot loopt. Helaas horen wij ook geregeld dat mooie circulaire oplossingen op de plank blijven liggen omdat er in aanbestedingen geen ruimte voor is.

We hoeven als bouwsector niet af te wachten. Zo heeft een aantal infrabouwers en hun provinciale opdrachtgevers vorig jaar al een voorschot genomen op de komst van het materialenpaspoort. Ze hebben diverse pilots gedraaid, waarna Bouwend Nederland de lessons learned heeft laten optekenen door Copper8 en deze heeft gedeeld met het Transitieteam.

Ik krijg veel vragen van bedrijven over hergebruik van materialen. Ze hebben behoefte aan een plek waar ze materialen kunnen inleveren, zodat het weer aangeboden kan worden, of een plek waar ze zelf goede secundaire materialen kunnen vinden. Er zijn diverse initiatieven waar secundaire materialen en bouwdelen worden verzameld en aangeboden. Maar allen zijn anders van opzet. Dat maakt het voor afnemers lastig de juiste volumes en kwaliteit te vinden.

Een van de acties in het uitvoeringsprogramma is het beter ontsluiten en uitwisselen van informatie. Ik ondersteun die gedachte 100%, omdat je nu ziet dat de kennis versnipperd is over allerlei websites en bronnen. Ik merk dat een heleboel partijen, ook in onze achterban, door de bomen het bos niet meer zien. Ik heb zelf wel behoefte aan een goede, praktische database met voorbeelden van circulaire projecten die zijn gerealiseerd, waarbij inzichtelijk is hoe de uitvraag is verlopen en waarop is ingezet.

Kennis en bewustwording zijn belangrijke zaken voor alle schakels in de nationale en internationale bouwsector, waaronder de toeleverende industrie, uitvoerende en ontwerpende partijen, onderwijs/wetenschap, Rijksoverheid, opdrachtgevers en financiële instellingen. Ook hier is het belangrijk dat ontsloten kennis goed toepasbaar is in de dagelijkse praktijk. Maak het concreet, is mijn advies.”

Randvoorwaarden

Naast de concrete acties die behoren bij de vier speerpunten, en daarmee onderdeel zijn van het basiskamp, stelt het Transitieteam zich nog een aantal andere doelen. Deze zijn niet gebonden aan het jaar 2023, maar dit zijn continue activiteiten, die randvoorwaardelijk zijn voor een succesvolle transitie. Dit zijn:

1. Analyse MIS voor de GWW uitvoeren. MIS staat voor Missiegeoriënteerd Innovatie Systeem. Dit is een analyse van de 'missiearena' van alle stakeholders die betrokken zijn bij de circulaire transitie en de factoren die van invloed zijn op deze transitie;
2. Vanaf 2022 vindt er jaarlijks een monitoring plaats van de voortgang van de transitie naar een circulaire bouwconomie op basis van de nulmeting en de vastgestelde monitoringssystematiek. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen B&U en GWW;
3. Zorgdragen dat meetmethodieken niet te ingewikkeld worden, dat het innovatief blijft en niet te lastig voor kleine ondernemers om mee te doen met certificering van (nieuwe) producten;
4. Voldoende prikkels voor R&D, experimenten, prototypen en concrete projecten;
5. Digitalisering en informatievoorziening: het creëren van duidelijkheid over het vastleggen, beheren en uitwisselen van data in paspoorten. Hierin is meegenomen hoe we bestaande processen als BIM en DigiGO¹⁵ hierop kunnen laten aansluiten;
6. Zorgen dat vanaf 2023 bij alle betrokken partijen circulair bouwen een rol speelt (inhoudelijke, organisatorische, juridische en financiële rollen bij het ontwikkelen, gebruiken en hergebruiken van gebouwen, gebieden en infrastructuur);
7. Samenwerking met externe partners, zoals Cirkelstad, CB23, Circo¹⁶, BTIC¹⁷, City Deal Circulair Bouwen, Stichting NMD, DGBC¹⁸ en de ondernemersloketten in de bouw, om van elkaar te leren.

¹⁵ Zie <https://www.bimloket.nl/p/88/digiGO>

¹⁶ Zie <https://www.circonl.nl>

¹⁷ Zie <https://btic.nu/>

¹⁸ Zie <https://www.dgbc.nl>

**Samen maken we
ons sterk om het basiskamp
in 2023 op orde te hebben**

Uitvoering

De coördinatie van het Uitvoeringsprogramma 2021-2023 is in handen van het Transitieteam. Echter, de uitvoering is een 'team effort'. Sommige acties liggen bij opdrachtgevers, anderen bij marktpartijen, soms is de rijksoverheid aan zet, vaak gaat het om een combinatie van betrokken partijen. Samen maken we ons sterk om het basiskamp in 2023 op orde te hebben. Zodat de circulaire bouweconomie daarna met extra vaart vorm kan krijgen.

Het Transitieteam stuurt aan, coördineert lopende trajecten en zet zo nodig nieuwe acties op om de doelen te behalen. Het heeft hierin de rol van Rijksadviseur en heeft een belangrijke rol in het bevorderen van de kennis en bewustwording. Het zorgt voor afstemming van het uitvoeringsprogramma op het Rijksbrede programma 'Nederland circulair in 2050' via de beleidsverantwoordelijke opdrachtgevers bij de ministeries van BZK en I&W. Ook zorgt het voor coördinatie met andere platforms en initiatieven die zich richten op circulaire bouw, zoals CB'23.

Het Transitieteam wordt ondersteund door een Transitiebureau, bestaande uit Hans Scherpenzeel, programmamanager CBE, Claartje Vorstman, deelprogrammaleider GWW, en diverse medewerkers.

Colofon

Dit is een uitgave van de Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland (RVO), ten behoeve
van de Circulaire Bouweconomie.

Redactie: PACT Public & Media Affairs
Ontwerp en opmaak: Supervisual.nl

November 2021